

Szemle

Szincsök György

Keresés ésvagy meglelés

(Márton László manierista-barokk verseiről)

„Emlékezetem könyvének ama részében, amely előtt keveset lehetne olvasni, található a következő kezdetű fejezet: Kezdődik az új élet. Ebben a fejezetben találok azokat a szavakat, amelyeket ebben a könyvecskében szeretnék, ha nem is mind, legalább lényegük szerint, egybegyűjteni.

(Dante: Az új élet)

1.

Egy régmúlt korról szerzett közös tudásunk — mely a fejekben létező adatokat, évszámokat, címeket, neveket, kulcsszavakat jelenti — valamilyen nagyjából egységes elképzelést hoz bennünk létre. Közös ismeretek léteznek, de vízióink egészen különbözőek, hiszen egyetlen szövegnek sem létezik ún. tökéletes olvasata, így egy szövegekből összeálló korszakot természetesen egészen másként képzelünk el mindannyian. Mihelyt emlékezni kívánunk általunk meg nem élt, csak szövegek útján visszaidézhető korokra, az emlékezés legalapvetőbb tulajdonságaival találjuk magunkat szembe: emlékezetkiesést tapasztalunk, egyes részek elhomályosulnak, mások elevenen maradnak, és a részek felcserélődhetnek. Ha hidat

akarunk ácsolni a szavak tartópilléreire, hamar rá kell döbbernünk, hogy ezek a pillérek nem egy egyenes mentén haladnak, és nem biztos, hogy elvezetnek bennünket egy jól körülírható helyre. A szavak ugyan megőrizhetik hangalakjukat, de már nem azt jelentik, mint a megírás pillanatában, s a világ jelenségei is, melyeket megjelöltek velük, megváltozhattak, s így sokkal inkább egy vízió hordozói, mint valamiféle tudásé. Az emlékezetben való kutatás nem híd ácsolása két part között, hanem a szavak pillérein való közlekedés.

Ha valaki az irodalomban emlékezni akar, ismeretei, fantáziája és tehetsége segítségével meg kell teremtenie egy nyelvet, mely hiteles, vagy hitelesnek hat a visszaidézett korban, s e nyelv segítségével testet ölhetnek a vízió elemei. Az e módszerrel létrehozott művek jelenséggé váltak a mai magyar irodalomban. Ezen alkotások klasszikus, és sok tekintetben mintaadó előzménye Weöres Sándor *Psyché* című könyve 1971-ből. Weöres XVIII. század végi XIX. század eleji nyelvet teremt az emlékezéshez, melyet 4 stációban örökít meg. A költőnő életét először a szerző által összeállított fikatív és valós szövegekből, majd az *Emlékezés 1820* című fejezetben Ungvárnémeti Tóth László művein keresztül ismerjük meg. Utána Acház Márton visszaemlékezéseit olvashatjuk 1871-ből, végül az *Utószó 1971* című részben — eltávolodva a dokumentumoktól, — száraz, életrajzi ismertetővel zárja le művét az író. Az utolsó fejezetben az emlék lehullajtja tömött lombkoronáját, és az idő sűrű ködében már csak a legvastagabb ágak rajzolódnak ki. Az emlékezés kockázatos ám gyönyörű vállalkozás Weöres felfogásában, megragadhatók lényeges tulajdonságai, körüljárhatók egy élet lényeges elemei. Ám mindez csak a fantázia könnyed játéka, melyet megteremkenyít a múlt.

*„ideje van ; hogy jön vagy hogy le-
múlt*

valami, hervadt, virágba borult”

//.

Márton László, akiről tudjuk, hogy XX. század végi magyarországi író és költő (valamint szociológus), 1986-ban a „Kováts! — Jelenlét-revü” (JAK füzetek 23) című antológiában megjelentetett „A Pásztorország el-múlása s fel-támadása” című versciklussal közreadta vízióját a XVII. század elejéről, melyet irodalom-és művészettörténeti kifejezéssel manierista-barokk kornak is neveznek. E 25 egystrófás versből összeálló füzér megannyi kérdés feltevésére ösztönzi az olvasót. Kézenfekvő például e művel kapcsolatban is feltenni azt a kérdést, hogy vajon mi indokolja a régi, illetve régieskedő nyelvet és ideológiát használó művek divatját napjainkban? Másként fogalmazva: léteznek-e a mai magyar irodalomban olyan tendenciák, melyek szükségszerűen idézik elő az archaikus hagyomány felé

fordulást? Hekerle László a „Kováts!-Jelenlét-revü” bevezető tanulmányában a következőképpen indokolja ezt a jelenséget: „A neoavantgard utáni költészet az elveszett rendszerek újraalkotására tett kísérletet. A számtalan irányzat, és líratípus többé-kevésbé összefoglalható az erőteljes szöveg-és formaközpontúság törekvésében. „Az irodalom tehát ismét emlékezik, igyekszik megtalálni azt a hagyományt, ami átvezetheti egy járható útra. A hagyomány az én elképzelésemben az a lépcső, melyet mindig, minden körülmények között meg kell építeni egy új épületben. Amikor elromlik a lift, melyen gyorsan és praktikusán közlekedhettünk, ismét neki kell indulnunk a lassú és fárasztó lépcsőzésnek. A neoavantgard végletekbe jutása másik végletet szült, esetünkben a neomanierizmust, illetve neobarokkot. (Ezt a kifejezést a továbbiakban neomanirokknak rövidítem az egyszerűség kedvéért.) Egy neomanirokk költemény épp oly idegen és érthetetlen maradhat az olvasó számára mint egy neoavantgard, mindkét irány messze esik a bevett, általános irodalmi szóhasználattól, formai elvektől. Egy neomanirokk vers megközelítéséhez viszont egészen más eszközrendszer áll rendelkezésünkre, mint a neoavantgard műveknél, hiszen egy természeti hasonlaltal élve: az előző stílus gyökerei mélyen a föld alatt találhatóak, az utóbbi pedig a fa csúcsain zöldellő friss hajtásokhoz hasonlítható. A fa törzsétől egyként messze vannak, és egyaránt függenek is tőle. A neomanirokk mű arra sarkallja az olvasót, hogy ismerje meg azt a korszakot, melyre a versciklus emlékezik, ezért idézzük fel röviden a manierista-barokk korról szerzett elemi ismereteinket.

„Örökké - valóság Örökké - valóság,

Engem fáraszt s öldököl!

Örökké - valóság,

Engem kényszer s ösztököl!”

///

A manierizmussal foglalkozó monográfiák terjedelmük jelentős részét annak szentelik, hogy megpróbálják egzakt módon meghatározni a manierizmus lényegét. A másik jellegzetességük, hogy mindezt a barokkal vagy reneszánszsal való összevetésben teszik meg, abban a reményben, hogy éles kontúrokat húzva leválasztható valamely irányzatról. Hauser Arnold például a következőképpen foglalja össze a manierizmus és barokk közti különbség lényegét: „A manierizmus kifinomult, reflexív, többszörösen megtört, kulturális elemekkel szaturált stílus, s többé-kevésbé ebből következnek egyéb ismertetőjegyei. Hozzá képest a barokk spontán és egyszerű művészet, elődjéhez, a manierizmus extravaganciájához és túlzásaihoz mérten mindenestre visszatérést jelent a természeteshez, ösztönöshöz és ebben az értelemben a normálisához is.” Tudjuk, hogy a két irányzat kezdetei — egyedülállóan a művé-

„Meg - poshadt kén-köves

Tesztbíz szaglatiasít

Épével s ürömmel

Étked iragyasztatik”

szettörténetben — szinte tökéletesen egybeesnek, s vetélkedésük egészen a manierizmus kifulladásáig tart. Nem alaptalan tehát a manierizmus-barokk korát emlegetni a 16. és 17. század fordulóján, amikor mindkét irányzat egyforma intenzitással hat. A barokk jóval hosszabb életűnek bizonyult, és csak a 18. század végétől beszélhetünk lassú letűnéséről, s ez azt is jelenti, hogy egy leszult, fő vonásaiban jól körvonalazható stílussá vált minden műélvező számára. A manierizmus, mely rövid ideig létezett és hosszú gyökereket cresztett a reneszánsz és barokk termékeny földjébe, sokkal felismerhetetlenebb a művészettörténészek és irodalomtörténészek számára is. Arnold Gehlen: Kor-képek című könyvében olvashatjuk "...nevezük manieristának azt, ami a 16. és 17. század nem klasszikus vagy klasszikus melletti alkotásaiból a mai, a modern művészethez igazodó ízlésünknek tetszik, és megfelel." Ez a meghatározás rámutat a modern művészetek manierista előzményeire, és roppant liberális a sarkosan megépített definíció-dobozok mellett. Gehlen meghatározása cleve lemond egy egzakt meghatározás lehetőségéről, egyszerűen azért, mert a manierizmus átmeneti kor, és ezért nem kerelűthetők le határai sem időbeli sem térbeli sem tartalmi szempontból. Mindezek ismeretében érdemes megvizsgálni, hogy vajon mennyire manieristák és mennyiben barokk ihletésűek Márton László versei.

Feltűnő jelenség szerzőnk szövegeiben, hogy egymással ellentétes fogalmak, kifejezések kerülnek szorosan egymás mellé, néha olyanra, hogy ezek a szavak össze is nőnek. Ilyen fogalompárok az elmulás s feltámadás, az élet és halál, vigasz és vigasztalanság, Mária és Apollo, keresztény áhítat és pogánykodás. Márton inadekvát fogalompárjaira Radnóti Sándor is felhívja a figyelmet a Nagy-budapesti-Rém-üldözés című kötet kapcsán: „A labirintus formája és képzete volt a mélyebb oka annak, hogy az író a manierista-barokk hagyományhoz fordult. Ám ha itt bizonyos inadekvátságot észlelünk — melankólia és derű, labirintusban való tévelygés és kaland között — akkor ez nem nyomós ok-e arra, hogy mégiscsak hiú régészeti érdeklődés termékeit lássuk a kötet műveiben? A labirintus magyar érde, az útvesztő, csak egyik oldalát fejtí meg a jelentésnek. Az ugyanis megtervezett tekervényes építmény, melynek rendje van, noha fonál nélkül embernek áthatolhatatlan. "Meg kell említenünk az ésvagy kifejezés megalkotásából következő inadekvát olvasatokat, mintha egyszerre két művet írt volna a szerző. A versciklust bevezető szövegben a következő kontextusban találjuk meg a kifejezést: „/... most azonban fényes Nap-világra kijövén mint a POÉZIS dísz-e-virága s halálságos ésvagy Pásztori Lyra foglalata" Úgy tűnik Márton kettős világot működtet műveiben, s e világok minél inkább keverednek, annál inkább az az érzésünk támad, hogy élet és halál, mulandóság és örökkévalóság mezsgyéjén járunk, az átmenet oly egyszerű, hogy lényegükönél fogva egytívé tartoznak, elválaszthatat-

„Ideje van ; csendnek és rombolásnak

*az éptlésnek és rombolásnak
ideje van ; o könny és a kacaj ,
a tánc , a kftn, az öröm és a baj : "*

lanok egymástól. Szerzőnk kijelöl az irodalom történetéből egy pontot, nevezetesen a manierista-barokk kort, melybe olyan szavak segítségével igyekszik visszatalálni, melyek jelentése nem változott meg gyökeresen a 17. századi használathoz képest.

A költő két legfontosabb kifejezése a szerelem és a halál. E korszakválasztásnak az az előnye, hogy általa egyszerre lehet manierista és barokk életérzéseket megszólaltatni, s valóban, mintha Nyéki Vörös Mátyás halálverseit, és Zrínyi Miklós szerelmi idilljeit egymásba fűzve lennének meg e versfüzérben. Röviden tehát úgy fogalmazhatunk, hogy e két kor és életérzés egymás mellett élése jelentette szerzőnk számára azt a lehetőséget hogy sajátos kettős világát megjelenítse. Márton versciklusa egy olyan állapotot rögzít, amikor a költő nem gondolja magát sem manierista, sem barokk, hanem egyszerűen 17. század eleji szerzőnek, és ennek okán összekeverheti e két irányzat vélt, vagy valós jellegzetességeit.

*„ideje van; a kö gyűjtögetésnek,
a kö. dobásnak és ölelésnek,
s hogy tréfa, csók a semmibe me-
rül.”*

IV.

A formák ideológiák, poétikák, ars poétikák, korszakok, kultúrák hordozói lehetnek, felújításuk pedig az egyik legalkalmasabb eszköz eltűnt idők felidézésére. Hieronymo Caspar Laertes XXV purgomája „nínmet alexandrinusokba rekkentve eleddig okvetlen elmék puposkodása miattán” meg nem jelent, de most „ékes magyar nyelvre fordítatott”. A német alexandrinerről Martin Opitz poétikája nyomán röviden a következőket mondhatjuk: hatlábú, hangsúlynyomatékos (jambikus) rímes vers, cezúrával a 3. láb után. A hímrímre végződő sorok 12, a nőrirre végződők 13 szótagúak. A versforma a francia alexandrin mintájára alakult ki német nyelvterületen. Márton, aki kiváló ismerője és fordítója a német barokk költészetnek, (lásd: Günter Grass: Vesztfál csevely című regényének fordítása és függeléke)* rímes, szótagszámláló, hangsúlyos 12-es és 13-as sorokban adja vissza magyar nyelven e versformát, mivel a 16. és 17. századi magyar versszerzők a legrikkább esetben ültették át nyelvünkre a latinus időmértékes verselést. Egy nagymúltú európai versforma magyar nyelvre való ültetésének kísérletéről van tehát szó, mely csak hasonlít a magyar barokk reprezentatív versformájához, a négysarkú 12-eshez, de össze nem téveszthető vele.

*Te, ki gyönyörködöl az én nya-
vajamban,
Tördezett szókban, megrekedt
hangokban,
Felejsd bánatodat!*

* Az eredeti cím (Das Treffen in Telgte) pontosabb fordítása úgy gondolom szerencsésebb lett volna ebben az esetben, annál is inkább mert a fordító elkerült volna egy helyesírási hibát. A cím ugyanis helyesen leírva: Vesztfál csevej (lásd: Magyar Tájszótár 810. o.)

Márton egy olyan hagyomány lépcsőjén jár, mely nem igazán a miénk, de szükségesnek tartja beemelni a magyar költészet formakincsébe, akár utólag is. A költőnemzedékeknek újra és újra meg kell fogalmazniuk a költés lényegét, s ehhez olykor fel kell ütni a régi költészettanokat. Szerzőnk fejében akár Samuel Daniel (1563-1619) sorai is járhattak költeménye írása közben: „A vers soha nem más, mint egy bizonyos mértékbe foglalt szavak kerete, különbözik a köznapri beszédétől, és az emberi mondandó jobb kifejezése érdekében mind a gyönyörködtetést, mind az emlékezetet szolgálja...” (A rím védelmében)

V.

Miként gondolkozhatunk az irodalom mai gépezetébe táplált manierista-barokk versfüzéréről? A művek esztétikai élvezetének, és az értelmezés együttélésének következtében görcsös próbálkozások születnek az ilyen és hasonló típusú szövegek irodalmi értékének és funkciójának megítéléséről. Ez főként abból a gyakorlatból adódik, hogy a műveket általában csak egyszer olvassuk el, nem próbáljuk először esztétikai célzattal, később értelmezői célzattal, vagy akár fordított sorrendben átolvasni a szöveget. Hiába, sok a mű, kevés az idő. A szövegek célja pedig - legyen szó prózáról vagy líráról — hogy gondolkodtasson a mű kapcsán, ennek pedig elengedhetetlen feltétele az újraolvasás.

*Az idő szárnyon jár
Soha semmit nem vár,
És foly, mint erős folyás**

Főként azon tűnődhetünk, hogy mai irodalomfelfogásunk mennyiben különbözik a 17. század elejétől. Komolyan kell például vennünk a szerző azon törekvését, hogy az általa létrehozott szöveget minél inkább elidegenítse saját személyétől. Kísérlete a szavak és formák újrateemtésére sokkal nagyobb eséllyel bír, ha nem Márton Lászlónak tulajdonítja a szöveget hanem egy fiktív német 17. század eleji költőnek. A fordítás ténye azért is kulcsfontosságú, mert ennek kapcsán eltűnődhetünk az eredetiség kultusz azon hatásáról, mely torzulásokat idézett elő a fordítások, parafrázisok, szövegmagyarázatok, idézetek értékének megítélésében. Ezek a tevékenységek a 19. és 20. század irodalmi felfogásában másodrendűvé váltak, ami személy szerint Márton Lászlót is sértheti, ő ugyanis kitűnő fordító, hiszen a már említett Grass könyvön kívül Novalist és más német romantikusokat, valamint mai nyugatnémet elbeszéléseket fordított, és kiváló jegyzetekkel látta el ezeket az antológiákat. Márton versfüzérében felismerhetjük a szavak fontosságát, noha az irodalom szózuhatagjai úgy tűnt végleg elmosták ezek szuverenitását. Az ihlet mágiája indokolja ma a szavak végtelen tódulását, s nem készlet a megfelelő szavak keresésére. A szavak pedig nem szinonimek egymással, az érzésekre, melyek előntenek bennünket, nincsenek egymásnak adekvát kifejezések, csakis egyetlen szó a megfelelő

egyetlen pillanatban, egyetlen kontextusban. A versciklus nem tartalmaz egyetlen olyan kifejezést sem, amiről határozottan állíthatnánk, hogy nem létezett a 17. században. Ezért, és mert szerzőnk kiválóan imitálja a manierista-barokk kor nyelvezetét és stílusát, a régies emlékezősek közé sorolhatjuk, nem a régisekedő, a kor ismeretét kevésbé tükröző próbálkozások közé. Márton számára az irodalom, de főként a költészet, arisztokratikus tevékenység, ami esetünkben formai, stílusi, grammatikai pontosságot is jelent. Egy Hieronymo Caspar Laërtes nevű Huszár-öbester gondolataiba bújva próbálja elképzelni, hogyan kellett verset írni egy régmúlt korban. A vállalkozás legalább annyi érdekességgel kecsegtet, mintha valaki azt próbálná megválaszolni, hogy hogyan kell ma verset írni.

Az írott szó ereje Márton prózájában is foglalkoztatta, így például a „Nagy-budapesti-Rém-üldözés „Találkozás Vadonc mesterrel” című írásában a következőképpen elmélkedik a főhős: „Ha tudnék írni szép, realiztikus regényeket a magyar valóságról, ez azért a magyar valóságra nézvést is vigasz lenne. Például elhatároznám, hogy írok egy regényt a magyar faluról, hipp-hopp megírom, és néhány évszázad múlva belelapoz egy okos arcú diák, amikor a magyar falunak már irmagja sem lesz.” A szavak túlélnek a gondolatokat, túlélnek a szerzőt, a korszakot, egyszerűen elpusztíthatatlanok. A könyvnyomtatás feltalálása gyökeresen megváltoztatta a rögzített szövegről való gondolkodást. A sokszorosított szövegek léte teszi értelmetlenné a könyvgyűjtést, s funkciótlaná a zúzdák működését.

VI.

Úgy gondolom Márton László versciklusa már létrejöttével is némi kritikát mond a „magyar kultúra bozótjáról”, melyben nem találni ösvényeket. A „bozót” kifejezés — melyet a „84-es kijárat” programadó írásában használ a szerző — inkább a steppét vagy szavannát juttatja eszünkbe, mint a barokk francia keret. Az archaikus szokások, stílusok, formák felújítása szükségessé válhat jelenkori eszközök, és értékek kiüresedése miatt. Az a biztos tudat vezeti a felújítókat, hogy léteznek kortalan értékek, melyek túlélnek irodalomtörténeti „kereszteshadjáratokat”, „pestiseket” és „parasztfelkeléseket”. Márton imént idézett írásában a következőképpen fogalmaz: „Meg akarjuk mutatni, hogy az aktuális kérdések egyre sűrűbb kavargásában tovább élnek azok az igazságok, szépségek és észjárások, amelyek lassabban kopnak, kevésbé mállnak vagy éppenséggel el nem enyésznek.”

*„Ti Citrom - ligetek és Narancs - virágok
viruljatok tovább én a homályba
vágok
magamat Mirtus & Ciprus - árnyékába rejtem
s' busongok Rozmaring között a fényt felejttem ...”*

*„Mondják, gyors az idő.
Ki látta, hogy repül?
A világ - fogalom legbelsejében
ül.”*

A szó, amint kikezdetlen csúcsa lesz annak a jéghegynek, mely az alatta húzódó gondolatokat fagyasztotta magába, eléri célját, költészetté válik. A költészet átszabható, feldarabolható, kiszakítható az eredeti kontextusból, új funkcióval és jelentéssel ismét útjára bocsáíjtható, ám költészet marad.

Stílusgyakorlat? ál-manierizmus? irodalomtörténeti betoldás? szembesülés a múlttal? hagyománykeresés? blöff? nosztalgia? Megszoktuk, hogy határozott elképzelésünk van a kezünkben tartott szövegről, pedig a döntés nem kényszerű, talán csak szükséges rossz. A szerző nem fogja az olvasó kezét, a szöveg köztük van. A szavak pilléreire meginduló emlékezés sokfelé eljuthat, ha nem vesszük túl komolyan saját korlátainkat.